

אתי חגי (2015). **חינוך מבקש משמעות: בין פסיכואנליזה לחינוך**. תל אביב: רסלינג.
180 עמודים.

יצחק גילת

הפילוסוף והסופר הצרפתי אלבר קאמי, שקיבל פרס נובל לספרות בשנת 1957, הודה למורה שלו בבית הספר היסודי וכתב לו, שעם קבלת הפרס הוא היה הראשון שעלה במחשבתו אחרי אמו: "בלעדיך, בלי היד החמה הזאת, שהושטת לילד הקטן שהייתי, בלי תלמודך והדוגמה שנתת - לא היה קורה דבר מכל אלה [...] מאמציק, עבודתך, הנדיבות שהשקעת בה, עוֹדֶם חיים בלבו של אחד מתלמידיך הקטנים" (קאמי, 1995).¹ נזכרתי בסיפור הזה תוך כדי קריאה בספרה של אתי חגי, **חינוך מבקש משמעות**. המפגש עם הספר העלה לזיכרוני את מר ז'רמן, כמו גם את יאנוש קורצ'אק, מרווה קולינס ומורים נוספים, אשר נכנסו לפנתיאון של דמויות מופת בעולם החינוך. נזכרתי בדמויות אלה מכיוון שהן עדות ממשית לתפיסה התאורטית המרכזית המוצגת בספר בנוגע לייעודו של החינוך. על פי תפיסה זו, "החינוך במיטבו מכוון לעיצוב תנאים המאפשרים לסובייקט צמיחה והתפתחות עד לכדי מימוש מיטבי של היותו הוא, של ייחודיותו [...] פיתוח סובייקט כתולדה של הקשר וכמעצב הקשר [...] במשמעות של היות חלק מתוך מכלול רחב בהרבה - חלק מחברה, חלק מסביבה, חלק מיקום" (עמ' 40).

הדרך להשגת ייעוד זה עוברת בשדות הידע והפרקטיקה של הפילוסופיה והפסיכולוגיה, אשר עוצבו במאה השנים האחרונות. באופן ספציפי יותר, המחברת גורסת שעל מנת להשיג את ייעודו, על החינוך לגייס וליישם גישות פילוסופיות אקזיסטנציאליסטיות אשר רואות את מערכת היחסים המוליכה למימוש עצמי בתוך הקשר חברתי כמפגש בין שני סובייקטים, שבו כל אחד מהם מביא את עולמו האישי אל תוך המרחב המשותף המתהווה באינטראקציה ביניהם. שניים מן ההוגים הידועים השייכים לגישה הזו ומתוארים בספר הם מרטין בובר ואלבר קאמי. דגש מיוחד מושם בספר על תאוריות פסיכואנליטיות מן האסכולה האינטר-סובייקטיבית, כגון התאוריה של ויניקוט, הגורסות כי ההקשר הבין-אישי הוא היסוד להבנה מלאה של הפרט. הגישות הטיפוליות שנגזרו מתאוריות אלה מתמקדות באינטראקציה המתרחשת בין השותפים לטיפול, שכל אחד מהם מביא אליה את עולמו הסובייקטיבי. חקירת האינטראקציה בין המטפל למטופל היא המצע לטיפול. העובדה שהמטפל מביא למרחב המשותף את עולמו הסובייקטיבי, את מחשבותיו, את רגשותיו וחוויותיו, מסייעת למטופל לבחון לא רק את עולמו הפנימי אלא גם את השפעתו על העולם החברתי שמחוצה לו.

גיוס התאוריה הזו להשגת ייעוד החינוך משמעותה עשיית הקבלה בין מערכת היחסים מטפל-מטופל למערכת היחסים מחנך-מתחנך. בהצעה ליישם את המושגים ואת התהליכים מן

1 אלבר קאמי (1995). **אדם הראשון**. תרגום מצרפתית: אילנה המרמן. ספרית עם עובד.

השדה הטיפולי לשדה החינוכי יש משהו נועז, מכיוון שהיא מטשטשת את הגבולות בין החינוך לבין הטיפול ומציעה לעצב את מערכת היחסים בין המתחנך לבין המחנך על פי עקרונות דומים לאלה הקיימים בטיפול. חובה לסייג ולומר שהקבלה זו אינה מתייחסת לכל הקשת הרחבה של גישות טיפוליות אלא לקטגוריה אחת של גישות אקזיסטנציאליסטיות-הומניסטיות, הרואות ביעד הטיפול צמיחה אישית של המטופל ולא תיקון ליקויים שנוצרו בילדות. חייבים להוסיף סייג נוסף המתבטא בכך שהעקרונות האתיים המנחים את מערכת היחסים בין מטפל לבין מטופל שונים מאלה המנחים את היחסים בין מחנך לבין מתחנך, ללא תלות בגישה הטיפולית. ועדיין בהינתן הסייגים הללו, התפיסה השוזרת את ההיבט החינוכי במערכת היחסים בין המחנך למתחנך בהיבט הטיפולי יכולה לעורר פולמוס במישור התאורטי.

הדעת נותנת שרבים וטובים בשדה החינוך יאמצו את התפיסה המצודדת הזו, אך מיד תעלה שאלת ה"איך": כיצד מתרגמים תפיסה כל כך תאורטית המעוגנת בספרות פילוסופיות ופסיכולוגיות מופשטות, לפרקטיקה היום-יומית במערכת החינוך? התשובה לשאלה זו מצריכה כתיבה של ספר נוסף, שיהיה בו חלק העוסק בתכניות הלימודים וחלק העוסק בהכשרת המחנכים. הרי לא כל מחנך הוא יאנוש קורצ'אק, ולא כל מחנכת היא מרווה קולינס, אולם באמצעות הכשרה מתאימה תפיסותיהם החינוכיות ודפוסי הפעולה שלהם יכולים בהחלט להיות מאומצים על ידי מחנכים אחרים, שיתאימו אותם לאישיות שלהם, למאפייני המתחנכים שלהם ולהקשר החברתי שבו מתרחשת האינטראקציה ביניהם.

מלבד התרומה לדיון על החזון של מערכת החינוך, לספר עשויה להיות תרומה לשיח הציבורי הבלתי-פוסק בנוגע לתפקידה ולתפקודה של מערכת החינוך בתקופה הנוכחית. בשנים האחרונות מוטחות ביקורות חריפות כנגד מערכת החינוך וכנגד המורים, בעקבות הצינונים הנמוכים שהתלמידים מישראל מקבלים בבחינות בין-לאומיות הבודקות הישגים לימודיים במקצועות שונים. עיון בספר והכרת התפיסה המוצגת בו באשר לייעוד החינוך מוליכים למסקנה חד-משמעית, האומרת שהפניית הזרקור של הביקורת להישגים לימודיים נמוכים עלולה להחטיא את המטרה של כינון מערכת חינוך מיטבית. אם המושא העיקרי של הביקורת כלפי מערכת החינוך הוא הישגים נמוכים, אז דרכי הפעולה הננקטות כדי לשפר את המערכת מתבטאות במאמצים לשפר הישגים אלה, כמו, למשל, השקעת משאבים מרובים במטרה להגדיל את מספר התלמידים הניגשים לבגרות במתמטיקה בהיקף של חמש יחידות לימוד. אלה מאמצים ראויים, והצלחתם בוודאי תביא לשדרוג מערכת החינוך, אבל אם הם המושא העיקרי לשינוי מערכת החינוך, אז אנו עלולים להחמיץ הזדמנות לחולל שינוי פרדיגמטי. שינוי כזה יתפתח אם היעד של שיפור הישגים יוגדר כחלק מרפורמה מרחיקת לכת, המעמידה במרכז את כינונו של אדם מיטבי בתוך הקשר חברתי, כפי שמוצג בספר. השגת המטרות הפדגוגיות של החינוך, כגון הקניית ידע ומיומנויות, אינה מתרחשת בנתיב נפרד מזה המקדם את השגת היעד הכולל. דיון מעמיק ומרתק בסוגיה זאת מוצג בפרק העוסק בפדגוגיית המעמקים.

הספר מעניק לקורא חוויה אינטלקטואלית עמוקה בשל התאוריות הפילוסופיות והפסיכולוגיות השזורות לכל אורכו. מדובר בתאוריות אשר רואות את היחסים הבין-אישיים

כמוקד מרכזי של מהות האדם, ומתארות את מאפייני היחסים אשר יכולים לקדם מיטביות בחייו של הפרט ובעקבות כך - גם של החברה. התאוריות אינן מוצגות כמובן כדי שהקורא ילמד אותן, אלא כמצע, כמסגרת מושגית לתיאור התזה המרכזית בספר בדבר ייעודו של החינוך. אך דווקא בשל כך, בשל העובדה שהן שזורות בתוך הקשר של משמעות, קל יותר לקורא להבין את הנאמר בהן, להרחיב את עולם הידע שלו (אם לא היו מוכרות לו לפני כן), לקשר אותן לידע קודם ולהתנסויות המקצועיות והאישיות. ההבנה והעיבוד של תאוריות אלה יכלו להיות עוד יותר עשירות, לו היו משולבות בספר דוגמאות נרטיביות רבות יותר של אירועים משדה החינוך לצד ניתוח האירועים באמצעות המושגים התאורטיים. האירועים המעטים המשולבים בספר מקדמים במידה רבה את היכולת להשתמש בעקרונות התאורטיים במצבים יום-יומיים שאנשי חינוך מתנסים בהם, ולא נותר אלא להזמין את הקוראים לדלות דוגמאות מהניסיון המקצועי שלהם ולנתח אותן באמצעות הכלים המושגיים המוצגים באופן כה בהיר וקוהרנטי.

בשנים האחרונות אנו עדים לכרסום במעמדו של המורה בחברה בישראל ולהיזכרות נוסטלגית המלווה בכמיהה ל"מורים של פעם". הכמיהה אינה מכוונת לחלק הידעני של המורה; מורים מומחים בתחומם יש לרוב גם בימינו אלה. הכמיהה היא למורים המשמשים מודל אנושי, מורים המאירים את דרכו של התלמיד באמצעות הקשר המתפתח ביניהם ומאפשרים לתלמיד לצמוח, מורים הנחרתים בעולמו הפנימי של התלמיד ומלווים אותו בהמשך דרכו. קריאה בחינוך מבקש משמעות מספקת לא רק בסיס עיוני להבנת התפתחותה של מערכת יחסים כזו בין המחנך למתחנך, אלא גם מעניקה לקורא חוויה המדרבנת אותו להיות חלק מחינוך כזה.